

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

NYELVEK ÉS NYELVVÁLTOZATOK TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból IV.

Szerkesztette:
Karmacsi Zoltán és Máté Réka

„RIK-U”
Ungvár, 2018

УДК: 81'27

A tanulmánygyűjteményben, a 2015-ben indult sorozat negyedik köteteként, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak egyéni kutatási projektjeiből született, valamit a műhelyhez egy-egy kutatási program révén kapcsolódó kutatók, doktoranduszok tanulmányai és recenziói kaptak helyet. A lektorált kiadványból tájékozódhatnak Ukrajna és a kárpátaljai magyarság két- és többnyelvűségi kérdéseiről, digitális nyelvhasználati szokásairól, az ukrajnai nyelvi jogi helyzetről; magyar és ukrán lexikai kölcsönzésekkel az ukrán és a magyar nyelvben; olvashatnak az idegen nyelvek oktatásának aktuális problémáiról, az anyanyelvhasználat megítéléséről. Továbbá betekintést nyerhetnek Kárpátalja nyelvi tájképének egy-egy szeletébe, a szovjet filmgyártás Kárpátalját érintő világába, a gyermekirodalom idegen nyelv oktatásában betöltött szerepébe és a magyar nyelvhasználók aktuális helyzetébe is.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

Lektorálta:

Dr. Bárány Béla

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Tódor Erika Mária

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar

Dr. habil. Vančoné Kremmer Ildikó

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara

Dr. habil. Zoltán András, DSc.

ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet

ISBN 978-617-7404-84-1

© A szerzők, 2018

© A szerkesztők, 2018

Tartalom

Előszó 7

Csernicskó István: *Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai és a nyelvi jogok* 11

Nyelvhasználat, dialektológia, nyelvoktatás

Kontra Miklós: *Milyen helyzetben vannak a magyar nyelvhasználók?* 37

Máté Réka: „*Ha az oroszajkú az ukránul beszélő magyart gond nélkül megérte, onnantól bármi lehetséges...*” *Egy nyelvtanuló nem minden nap(?) története* 49

Dudics Lakatos Katalin: „*A szomszéd település beszédstílusa nem olyan fejlett, mint a miénk...*” *Kárpátaljai falusi és városi fiatalok környezetük nyelvhasználatáról* 59

Karmacsi Zoltán: *Látható és érthető kétnyelvűség a magyar-szlovák határ két oldalán* 69

Márku Anita: *Transcarpathian Hungarians as new speakers in the social network* 86

Kész Réka – Márku Anita: *Párhuzamok a feliratos falvédők és az internetes mémek között* 94

Марку Аніта – Черничко Степан: *Соціо- й психолінгвістичні аспекти дослідження переключення кодів угорців Закарпаття* 118

Bárány Erzsébet: *Bonkáló Sándor – az ukrán nyelv kutatója, dialektológus, néprajzkutató* 122

Gazdag Vilmos: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak szemantikai változásairól* 132

Huszti Ilona: *Oly nehéz tanárrá lenni! A mentorok szerepe a tanárrá válási folyamat kezdetén* 139

Nagy-Kolozsvári Enikő: *Gyermekirodalom, egy régi-új módszer az idegennyelv-oktatásban* 156

Nyelvi tájkép és társadalmi folyamatok

Tóth Enikő: *Egy beregszászi járási település, Csoma nyelvi tájképe* 165

Karmacsi Zoltán: *Kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák nyelvi tájképe* 174

Hires László Kornélia: *Nyelvi tájkép változása Beregszászon* 183

Fedinec Csilla: *Jelenetek Kárpátalja és a szovjet filmgyártás történetéből* 197

Recenziók

Мельник Світлана, Черничко Степан: <i>Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації</i> (Барань Єлизавета)	211
Сабадош І. В., Миголинець О. М., Пискач О. Д. (упор.) <i>Закарпатський діалект. Бібліографічний покажчик</i> (Барань Єлизавета)	214
Simone E. Pfenninger – Judit Navracsics (eds.): <i>Future Research Directions for Applied Linguistics</i> (Gabriella Mádi)	219
Marián Sloboda, Petteri Laihonen, Anastassia Zabrodskaja (eds): <i>Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries (Two Decades after the Regime Change)</i> (Réka Máté)	221
A kötet szerzői.....	225

Барань Єлизавета

Сабадош І. В., Миголинець О. М., Пискач О. Д. (упор.)

Закарпатський діалект. Бібліографічний покажчик.

Ужгород: «Говерла», 2009. 135 с.

Закарпатський діалект поширений на території сучасної Закарпатської області України. Згідно з історіографічними даними, східні слов'яни заселили цю територію ще до приходу в басейн Тиси та середнього Дунаю мадярських племен. Вважається, що закарпатський діалект належить до старожитніх. Територія сучасного Закарпаття в різні історичні періоди перебувала у складі різних держав (Угорського королівства, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Радянського Союзу та України). Однак східнослов'янське населення в кількісному складі на сьогодні є домінантним (80,5% усієї кількості). У різні часи закарпатських слов'ян називали по-різному: *малоросами, рутенами, russakami, russinami, угрорусами*, сьогодні пошиrena назва (*карпато-, закарпато-)українці*.

Закарпатський діалект – єдиний серед українських, який межує з говіrkами словацької, румунської та угорської мов, тож специфіка українських говорів цієї території, окрім багатьох інших рис, полягає ще в тому, що у їх лексиці наявні запозичення із сусідніх слов'янських та неслов'янських говорів. Цей вплив простежується і на інших мовних рівнях.

У передмові до видання (с. 3) зазначено, що в межах закарпатського діалекту виділяють чотири групи говірок: західнозакарпатські (або ужанські), центральнозакарпатські (або боржавські), марамороські та північнозакарпатські (або верховинські). Для кожної з них характерні певні особливості, які і є підставою для їх розрізнення.

Перше наукове дослідження закарпатського діалекту методом лінгвогеографії здійснено у 30-х роках ХХ століття і пов'язане з іменем видатного діалектолога Івана Панькевича. Пізніше, у 1945 році зі створенням у Закарпатті вищого навчального закладу (сьогодні відомого під назвою Ужгородський національний університет), де через два роки засновано кафедру української мови, було закладено фундамент закарпатської діалектологічної школи. Діалектологічні розвідки проводив перший завідувач кафедри І. Г. Чередниченко, його послідовник С. П. Бевзенко започаткував діалектологічну школу в Ужгородському університеті, розробив навчально-методичні посібники для студентів, залучав випускників філологічного факультету до наукової праці у галузі закарпатської української діалектології. Його першими аспірантами були К. Й. Галас, П. М. Лизанець та В. В. Німчук. Згодом майже 25 років очолював кафедру української мови Й. О. Дзендрелівський, засновник діалектологічної школи Ужгородського університету. Під керівництвом професора Дзендрелівського виконав кандидатську дисертацію двадцять один науковець, із них докторами філологічних наук стали І. В. Сабадош, М. І. Сюсько, В. І. Лавер, В. І. Статєєва, Г. Л. Аркушин, а докторантуру закінчив доцент Б. К. Галас. Вихованці професора Дзендрелівського по

сьогодні продовжують справу свого наставника, залучаючи вже своїх студентів до діалектологічних розвідок.

Укладачі бібліографічного покажчика – дослідники наукового осередку справжніх збирачів діалектних скарбів української мови. Професор Іван Сабадош є автором низки публікацій про ботанічну лексику Карпатського регіону і укладачем «Атласу ботанічної лексики української мови». Ольга Миголинець досліджує лексику народної медицини та ботанічну лексику в українських говорах Закарпатської області. Ольга Пискач вивчає вживання прислівників в українських говорах Закарпаття.

До рецензованого бібліографічного покажчика внесено «інформацію про діалектологічні праці, що стосуються всіх рівнів закарпатського діалекту, а також лінгвістичні атласи, діалектні словники, публікації й дослідження пам'яток закарпатоукраїнської писемності, записи живого мовлення, фольклорні тексти, етнографічні матеріали, що містять лексику закарпатських говірок; [...] включені також лінгвогеографічні праці, на картах яких закарпатські говірки представлені як частина більшого континууму» (див. передмову, с. 4). За сторінками покажчика можна простежити, що вивчення закарпатських говорів з часу виникнення діалектології як науки приваблювало вчених-мовознавців. Їх увага зосереджувалась на різnobічному вивченні закарпатських говірок у синхронному та діахронному аспектах.

Укладачі покажчика зібрали величезний бібліографічний матеріал – 1550 позицій без урахування рецензій на окремі публікації, включаючи й праці зарубіжних авторів. До деяких іншомовних статей додаються й переклади українською. Матеріал подано в алфавітному порядку прізвищ авторів, спершу кириличні, далі латиномовні.

Укладання бібліографічного покажчика – це клопітка робота, яка вимагає багато часу та енергії. Упорядники усвідомлюють, що зібрати абсолютно все неможливо, тож у систематизованому ними матеріалі можливі прогалини, заповнення яких вони доручають своїм наступникам та рецензентам цього видання. Цю точку зору ми взяли до уваги і подаємо деякі доповнення, аби уточнити бібліографічні дані.

Зокрема, звертаємо увагу укладачів на деякі праці англійською, німецькою та угорською мовами, у яких наголошується на особливостях закарпатського українського діалекту, а саме: Baleczky 1948, Bonkáló 1910, Bonkáló 1910–1911, Bonkáló 1912–1913, Bonkáló 1916, Mazuch 1896, Мокань 1961, Musketik 1993, Pavlovszky 1993, Rot 1989.

Варто залучити до наступного видання бібліографічного покажчика окремі статті О. Моканя, аналогічні до статей подібного характеру Й. Дзенделівського та П. Лизанця, які присвячені детальному дослідженю етимологій окремих діалектизмів у згадуваних говорах, а саме: Мокань 1969, Мокань 1970, Мокань 1971, Мокань 2005.

Упорядники почасти ввели до бібліографії статті, вміщені в журналі «Рідна мова», який видавався у Варшаві між 1933–1939 роками (див., напр., статті І. Огієнка та статтю Н. Прозор, присвячену дослідженю лексики українських говорів Закарпаття на сторінках вищезгаданого журналу). Список діалектологічних праць можна було б продовжити такими розвідками: Виногородський 1933, Виногородський 1935, Кириченко 1937, Огієнко 1939, Полянський 1933, Станканинець 1938a, Станканинець 1938b.

Упорядники залучили до бібліографії і теми захищених кандидатських та докторських дисертацій. Пропонуємо доповнення: Дэже 1956.

До списку публікацій рекомендуємо ввести ще такі статті: Мелика 1992, Мокань 1977, Мокань 2000, Мокань 2001, Орос 1997a, Орос 1997b.

У покажчику подано публікації, що стосуються діалектних зон, які виходять за межі закарпатської, включаючи українські говори сусідніх територій Румунії та Словаччини. Якщо взяти до уваги українські говори колишньої Мараморошини, які на сьогодні розділені державним кордоном (до бібліографії ввійшли праці, присвячені дослідженню українських говорів сучасної території Румунії, напр., Словник-пам'ятник О. Бевки, окремі статті В. Ороса, Л. Деже, М. Павлюка та І. Робчука), то, ма-бути, варто було б включити сюди працю Бодзей 1997. А до списку видань українських діалектологічних розвідок, проведених на території сучасної Словаччини, рекомендуємо додати ще такі: Leška et al. 1988, Šišková et al. 2005. Не могли бути включені деякі видання у зв'язку з тим, що з'явилися в один час з бібліографічним покажчиком (Šišková et al. 2009, Šišková 2009). Пропонуємо їх узяти до уваги. Можливо, до доповненого бібліографічного покажчика будуть залучені і праці, присвячені вивченню українських говорів Угорщини, які за своїм походженням належать до лемківських. Пропонуємо, зокрема, такі дослідження: Балецкий 1956, Балецкий 1958, Балецкий 1980. Очевидно, це неповний перелік доповнень, його можна було б продовжити.

Бібліографічний покажчик Івана Сабадоша, Ольги Миголинець та Ольги Пискач – надзвичайно цінна робота, яка може стати настільною книгою не тільки українських діалектологів, вона може зацікавити і лінгвістів сусідніх країн.

Література

- Балецкий Э. 1956: О языковой принадлежности и заселении села Комлошка в Венгрии. *Studia Slavica Hung.* 2: 345–363.
- Балецкий Э. 1958: Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии. *Studia Slavica Hung.* 4: 23–46.
- Балецкий Э. 1980_Диалектные записи из Комлошки. *Studia Slavica Hung.* 26 (1980): 97–138.
- Бодзей Ж. 1997: Глагольные корни ономатопеического происхождения в украинских говорах Марамуреша. В кн.: Удварі Іштван (ред.): *Наукові дослідження в галузі української та русинської філології*. Ніредьгаза, 1997. 48–63.
- Виногородський В. 1933: Слова з Підкарпаття. *Рідна мова* 1933/4: 154.
- Виногородський В. 1935: Цікаві слова з Закарпаття. *Рідна мова* 1935/7: 329.
- Дэже Ласло 1956: *История мараморошских украинских говоров XVI–XVIII вв.* Диссертация на соискание степени кандидата филологических наук. Будапешт, 1956.
- Кириченко М. 1937: Словник закарпатського говору. *Рідна мова* 1937/2: 85–88; 1937/5: 233–236.
- Мелика Г. И. 1992: Сближение открытых систем взаимодействующих говоров украинского и венгерского языков Закарпатья. *Acta Hungarica* 3. Ужгород, 1992. 30–32.
- Мокань А. А. 1961: Венгерские заимствования в украинском укающем диалекте закарпатской области. В кн.: *Всесоюзное совещание по вопросам финно-угорской филологии 26–30 июня 1961 г. Тезисы докладов*. Петрозаводск, 1961. 121–122.
- Мокань А. А. 1969: К вопросу о венгерских заимствованиях типа *bo²t*, *ti²čir*. *Вопросы финно-угорской филологии*. Вып. 2. Серия филологических наук. Ленинград, 1969. 61–62.

- Мокань А. А. 1970: Замечания к этимологии восточнославянского и закарпатско-украинского *kapura* ‘ворота’. *Советское финно-угроведение* IX. Таллин, 1970. 281–285.
- Мокань А. А. 1971: К этимологии закарпатско-украинского (мараморошского) *хутар*. *Советское финно-угроведение* VII. Таллин, 1971. 45–46.
- Мокань А. А. 1977: Лексические унгаризмы в мараморошских украинских говорах. *Вопросы финно-угорской филологии*. Вып. 3. Ленинград, 1977. 100–124.
- Мокань А. А. 2000: О венгерских заимствованиях в украинском этимологическом словаре. В кн.: *Материалы международной научно-методической конференции преподавателей и аспирантов, посвященной 75-летию кафедры финно-угорской филологии СпбГУ. 16–17 марта 2000 г.* Санкт-Петербург, 2000. 117–122.
- Мокань А. А. 2001: О венгерских заимствованиях в украинском этимологическом словаре. В кн.: *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 4. *Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендрелівського*. Ужгород, 2001. 361–364.
- Мокань А. А. 2005: Две кукушкины детки: *болташ* и **капура*. (*Dissertationes Slavicae* 26.) Szeged, 2005. 77–80.
- Огієнко І. 1939: Закарпатські місцеві вирази. *Рідна мова* 1939/2: 90.
- Орос В. 1669–1997: Сохранение иноязычных элементов в речи населения Закарпатья на материале с. Стеблевка (Салдобош) Хустского района. *Acta Hungarica* 7–8. Ужгород, 1996–1997. 27–35.
- Орос В. 1997: Лексические диалектизмы говоров юго-западной части бывшей Мараморошины, тождественные со словами южнославянских языков. В кн.: Удварі Іштван (ред.): *Наукові дослідження в галузі української та русинської філології*. Ніредьгаза, 1997. 64–70.
- Полянський О. 1933: До підкарпатського словника. *Рідна мова* 1933/12: 407–408.
- Станканинець А. 1938a: Мадяризми в українській мові на Закарпатті. *Рідна мова* 1938/7–8: 333–338.
- Станканинець А. 1938b: Рідномовні замітки. *Рідна мова* 1938/7–8: 349–350.
- Baleczky Emi 1943: *Szabó Eumén orosz nyelvtanának hangtana* [Фонетика російської граматики і читанки Євменія Сабова]. (Szláv filológiai értekezések 2.) Budapest, 1943.
- Bonkáló Sándor 1910: *A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana* [Описова фонетика рахівського малоруського говору]. Gyöngyös, 1910.
- Bonkáló Sándor 1910–1911: *Huczul népmese* [Гуцульська народна казка] *Nyelvtudomány* 3. Budapest, 1910–1911. 197–201.
- Bonkáló Sándor 1912–1913: *A sę refl. a hucul-kisoroszban* [Рефлекси *sę* у гуцульсько-малоросійській мові]. *Nyelvtudomány* 4. Budapest, 1912–1913. 41–43.
- Bonkáló Sándor 1916: Beiträge zur ukrainischen Wortforschung. *Archiv für slavische Philologie* 36 (1916): 464–475.
- Leška O., Šišková R., Mušinka A., Mušinka M. (red.) 1988: *Vyprávění z Podkarpátí*. Praha
- Mazuch Ede 1896: Magyar elemek a nemzetiségek nyelvében. Magyar szók a hazai rutén nyelvben [Угорські елементи у мові національностей. Угорські слова у вітчизняній рутенській мові – під виразом «а *hazai rutén nyelvben*» слід розуміти «в українських говорах Закарпаття»]. *Magyar Nyelvőr* 25 (1896): 298–299.
- Musketik Leszja 1993: Magyar elemek a kárpátaljai ruszin népmesékben [Угорські елементи у закарпатських русинських народних казках]. *Néprajzi Látóhatár* 1993/4: 70–76.
- Pavlovszky Maria 1993: Church Slavonicisms and Hungarian Loanwords in various levels of the Carpatho-Rusyn Language (on the basis of Lucskay's Grammar and Szabo's Хрестоматія). В кн.: *Другий міжнародний конгрес україністів. Львів, 22–28 серпня 1993 р.* Львів, 1993. 101–106.
- Rot Sándor 1989: Magyar–ukrán nyelvi kölcsönhatás [Угорсько-український мовний взаємовплив]. In: Balázs János (szerk.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest, 1989. 351–401.

- Šišková R. (red.) 2009: *Areálsová studie slovní zásoby rusínských nárečí Východního Slovenska.*
Diferenční slovník. Praha
- Šišková R., Mušinka A., Mušinka M. (red.) 2005: *Ukrajinská nárečí Slovenska.* Praha
- Šišková R., Mušinka M., Hrušovský J. (red.) 2009: *Vyprávění a písne rusínů z Východního Slovenska.*
Jihokarpatská ukrajinská nárečí v autentických záznamech. [+ CD.] Praha